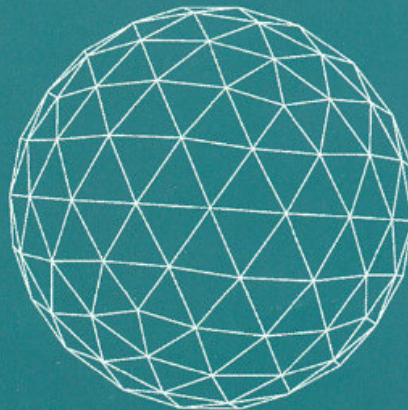

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ 11 - ΤΕΥΧΟΣ 1
ΜΑΡΤΙΟΣ 2004

Ποδηποδητισμικότητα και Ετερότητες

THE JOURNAL
OF THE HELLENIC PSYCHOLOGICAL SOCIETY

VOLUME 11 - No 1
MARCH 2004

Ελληνικά
Γράμματα

Ψ^P
Υ^S
Χ^Υ
Ο^C
Λ^H
Ο^O
Λ^L
Ο^O
Γ^G
Α^Υ

Στάσεις απέναντι στην Ευρώπη και εθνική ταυτότητα

Δ. ΓΕΩΡΓΑΣ^α, Α. ΧΑΝΤΖΗ^β, Α. ΓΚΑΡΗ^α, Κ. ΜΥΛΩΝΑΣ^α, Μ. ΝΤΑΛΛΑ^α,
Σ. ΑΝΔΡΕΟΠΟΥΛΟΥ^α, Π. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ^α

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Μελετώνται οι στάσεις απέναντι στην Ευρώπη και στους Ευρωπαίους σε σχέση με την εθνική ταυτότητα μαθητών, φοιτητών και εκπαιδευτικών. Μετά από προκαταρκτική έρευνα κατασκευάστηκε σχετικό ερωτηματολόγιο, το οποίο χορηγήθηκε σε 808 μαθητές λυκείου, 108 εκπαιδευτικούς δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και 419 φοιτητές στις πόλεις Αθήνα, Αλεξανδρούπολη, Ηράκλειο, Θεσσαλονίκη, Ιωάννινα και Πάτρα. Δεν εντοπίζονται συστηματικές διαφορές ανάμεσα σε μαθητές, φοιτητές και εκπαιδευτικούς, ούτε μεταξύ των δύο φύλων. Παρουσιάζονται διαφοροποίηση μεταξύ ελληνικών και ευρωπαϊκών χαρακτηριστικών. Για την Ελλάδα και τους Έλληνες προέχουν κάποια θετικά και αρνητικά χαρακτηριστικά που τείνουν προς παραδοσιακές αρετές και αρνητικά και θετικά συναισθήματα. Αναφορικά με τα ευρωπαϊκά χαρακτηριστικά, υπεριχύνουν τα εκσυγχρονιστικά στοιχεία τα οποία αφορούν την οργάνωση, την πειθαρχία, την παραγωγικότητα κ.ά. Στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα αποδίδονται λιγότερο τεχνοκρατικές εκπαιδευτικές αξίες, ενώ ανθρωπιστικές παραδοσιακές εκπαιδευτικές αξίες αποδίδονται περισσότερο. Το αντίστροφο συμβαίνει με τα εκπαιδευτικά συστήματα των άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Κατ' αναλογία, περισσότερο παραδοσιακή παρουσιάζεται η ελληνική οικογένεια και περισσότερο σύγχρονη, με αρνητικά συνοδευτικά χαρακτηριστικά, παρουσιάζεται η «ευρωπαϊκή οικογένεια». Διαπιστώνεται ωστόσο ότι η αντίληψη της ευρωπαϊκής ταυτότητας συνυπάρχει μάλλον παρά αντιπαραβάλλεται με την εθνική ταυτότητα, κατέχει ωστόσο δευτερεύουσας σημασίας θέση όσον αφορά τη διαμόρφωση της κοινωνικής ταυτότητας των ερωτώμενων.

Λέξεις-κλειδιά: Ταυτότητα, Εθνική ταυτότητα, Ευρωπαϊκή ταυτότητα, Στάσεις προς την Ευρώπη και τους Ευρωπαίους.

Η διερεύνηση των στάσεων απέναντι στην Ευρώπη και στους Ευρωπαίους σε σχέση με την εθνική ταυτότητα Ελλήνων μαθητών, φοιτητών και εκπαιδευτικών αποτελεί το σκοπό της παρούσας έρευνας. Συγκεκριμένα διερευνάται

πώς αντιλαμβάνονται οι τρεις αυτές σημαντικές ομάδες την ελληνική τους ταυτότητα και σε συνάρτηση με την αντίληψη που έχουν για την ευρωπαϊκή ταυτότητα (πόσο μοιάζουν ή αποκλίνουν). Ειδικότερα διερευνώνται και επιμέρους

^α Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

^β Πάντειο Πανεπιστήμιο

Ευχαριστίες: Ευχαριστούμε θερμά τους Α. Παπαδήμου, Σ. Τζέπογλου, Γ. Βούτσινο για την πολύτιμη βοήθειά τους σε διάφορες φάσεις της έρευνας.

Σημείωση: Η έρευνα διενεργήθηκε υπό την αιγίδα του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΕΠΕΑΚ) του Βαθ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (ΚΠΣ), σε συνεργασία με το Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας (ΚΕΕ), Ενέργεια 3.2β-Εκπαιδευτική Έρευνα, και το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (ΠΙ), Τομέας Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού.

Διεύθυνση: Δημήτρης Γεώργας, Τομέας Ψυχολογίας, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστημιόπολη, Ιλίσια, 157 84 Αθήνα. Τηλ.: 210-7277524, Fax: 210-7277534, E-mail: DGeorgas@psych.uoa.gr

θέματα, όπως οι στάσεις τους προς την οικογένεια, το εκπαιδευτικό σύστημα και θέματα καθημερινής ζωής που σχετίζονται με την Ελλάδα και την Ευρώπη, τους Έλληνες και τους Ευρωπαίους.

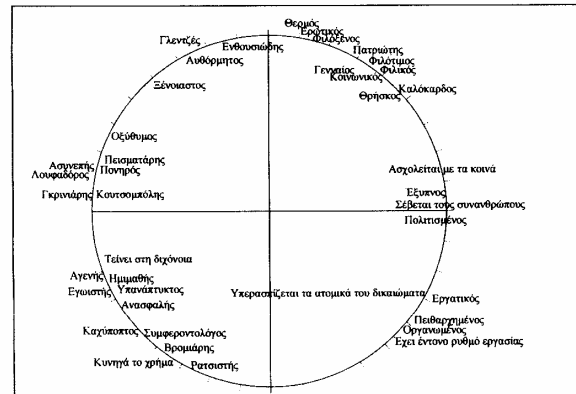
Καθώς η Ευρώπη οδεύει συνεχώς προς μία οικονομική, πολιτική και πολιτισμική ολοκλήρωση (Μαρκής, 2000), στη χώρα μας, ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ως «σταυροδρόμι» ανάμεσα σε δυτικές και ανατολικές χώρες της Ευρώπης, όλο και περισσότερο ερχόμαστε σε επαφή και διαμορφώνουμε στάσεις σχετικά με χαρακτηριστικά και καταστάσεις που αφορούν την Ευρώπη και τους Ευρωπαίους. Αν ληφθεί, μάλιστα, υπόψη η οικονομική σύγκλιση της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Ένωση, εγείρεται το ερώτημα κατά πόσο διαμορφώνεται μια ευρωπαϊκή διάσταση της εθνικής ταυτότητας σε σύγκριση με την ελληνική διάσταση.

Η θεωρία επιπολιτισμού του Berry (1997, 2001) θα μπορούσε να είναι χρήσιμη στην ερμηνεία των στάσεων απέναντι στην Ευρώπη, εν όψει της σημερινής φάσης προσαρμογής της Ελλάδας και των Ελλήνων στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η θεωρία του Berry αναφέρεται κυρίως στην προσπάθεια προσαρμογής του μετανάστη και του πρόσφυγα στα πολιτισμικά στοιχεία της χώρας υποδοχής. Η διαδικασία του επιπολιτισμού, ωστόσο, δεν αναφέρεται μόνο στη σχέση του μετανάστη και πρόσφυγα με τη χώρα υποδοχής, αλλά και στην αλλαγή των σχέσεων και συμπεριφορών των γηγενών. Γενικότερα, όταν διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες βρίσκονται σε αναγκαστική επαφή, η προσπάθεια για προσαρμογή σε νέα πολιτισμικά χαρακτηριστικά επιφέρει μεταβολές στα μέλη και των δύο ομάδων, όπως στις αξίες, στις στάσεις, στις δεξιότητες, σε κάποιες από τις ταυτίσεις με κοινωνικο-πολιτισμικά πρότυπα και συμπεριφορές, καθώς και στην εθνική τους ταυτότητα. Οι τακτικές προσαρμογής που περιγράφει η θεωρία του Berry βασίζονται σε δύο διαστάσεις: από τη μια μεριά, στη «διατήρηση» της εθνικής ταυτότητας και, από την άλλη, στην «εμπλοκή» με πολιτισμικά στοιχεία άλλων πολιτισμών.

Τέσσερις τακτικές προσαρμογής είναι οι πλέον συνηθισμένες: α) η τακτική της «εναρμόνισης», που σημαίνει την ταυτόχρονη διατήρηση στοιχείων της εθνικής ταυτότητας και στοιχείων άλλου πολιτισμού, β) η τακτική της «αφομοίωσης», που σημαίνει την ενσωμάτωση στα νέα πολιτιστικά χαρακτηριστικά, ώστε το άτομο να χάνει πολλά από τα στοιχεία ταύτισης με την εθνική του ομάδα, γ) η τακτική του «διαχωρισμού», που σημαίνει τη διατήρηση των στοιχείων της χώρας προέλευσης και την απόρριψη οτιδήποτε νέου και «ξένου», δ) η τακτική της «περιθωροποίησης», που ισοδυναμεί με απόσυρση και απόρριψη των στοιχείων και των δύο πολιτισμών. Η τακτική της εναρμόνισης επιλέγεται συχνότερα από τις άλλες τακτικές, όπως έχουν διαπιστώσει έρευνες σε πολλές χώρες (Berry, 1997. Berry & Kalin, 1995. Berry et al., 1989). Παρόμοια αποτελέσματα έχουν βρεθεί σε έρευνες με Πόντιους, Βορειοηπειρώτες και Αγγλόφωνους ομογενείς από τις ΗΠΑ, τον Καναδά και την Αυστραλία που έρχονται ως μετανάστες στη χώρα μας (Γεώργας & Παπαστυλιανού, 1994). Σε μεγαλύτερο ποσοστό οι μετανάστες από τις χώρες αυτές επέλεξαν την τακτική της εναρμόνισης και, επιπλέον, τη «μεικτή» εθνική ταυτότητα, του Έλληνα από τη μια μεριά και την ταυτότητα του πολίτη στη χώρα υποδοχής από την άλλη.

Σύμφωνα με μια άλλη προσέγγιση, των Weinreich (1985) και Weinreich, Kelly και Maja (1988), έχει αναπτυχθεί ένα λεπτομερές μεταθεωρητικό μοντέλο για τη μελέτη της διαδικασίας διαμόρφωσης της ταυτότητας. Το μοντέλο αυτό έχει ορίσει την εθνική ταυτότητα ως «ένα μέρος της ολότητας του εαυτού του ατόμου, το οποίο σχετίζεται με την εθνικότητα και απαρτίζεται από διαστάσεις που εκφράζουν τη συνέχεια ανάμεσα στην καταγωγή του ατόμου από το παρελθόν και στις φιλοδοξίες του για το μέλλον» (1988, σ. 158). Οι Markus και Kitayama (1991) μελέτησαν διαφορετικές εννοιολογικές προσεγγίσεις του εαυτού, ως προϊόντος του κοινωνικού περιβάλλοντος, ώστε ο εαυτός να θεωρείται ότι βρίσκεται σε αλληλεξάρτηση με το συγκεκριμένο περιβαλλοντικό πλαίσιο. Η έννοια της ταύτι-

Σχήμα 2
Κυκλικό υπόδειγμα συσχετισμού των διαφορών απόδοσης σε Έλληνες και Ευρωπαίους των 44 επιθέτων-χαρακτηριστικών.

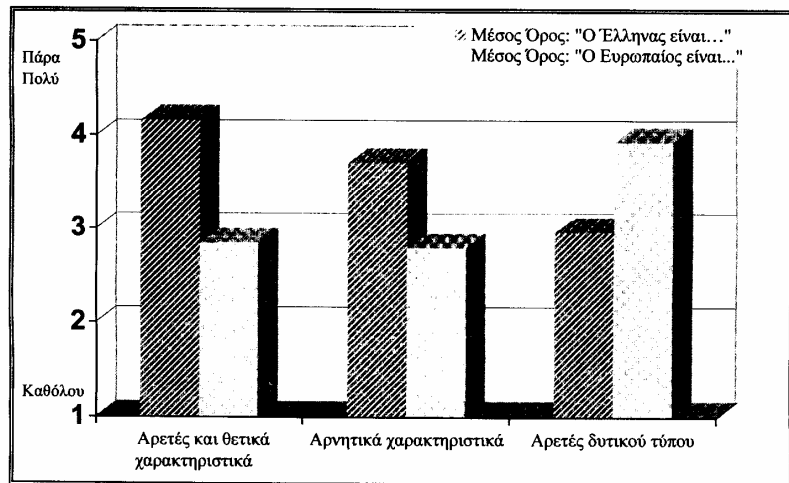

Σημείωση: Λόγω ελλειπών δεδομένων, τρία επίθετα δε μετέχουν στο ανωτέρω σύστημα διαστάσεων.

για τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται σε Ελλάδα και Ευρώπη ανέδειξε δύο διαστάσεις χαρακτηριστικών. Η μία διάσταση θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι περιέχει από τη μια «θετικά» χαρακτηριστικά ή τα «καλώς κείμενα» και από την άλλη «αρνητικά» χαρακτηριστικά ή τα «κακώς κείμενα». Η δεύτερη διάσταση θα μπορούσε ίσως να ερμηνευθεί ως «παραδοσιακά» χαρακτηριστικά έναντι των «εκσυγχρονιστικών». Με βάση τις αρχικές απαντήσεις των συμμετεχόντων τα χαρακτηριστικά ομαδοποιήθηκαν και κατέληξαν σε τέσσερις μεγάλες ομάδες χαρακτηριστικών: «θετικά παραδοσιακά», «αρνητικά παραδοσιακά», «θετικά εκσυγχρονιστικά» και «αρνητικά εκσυγχρονιστικά», όπως περιγράφονται στο Σχήμα 4. Για τη σύγκριση των μέσων όρων μέσω υποδείγματος ανάλυσης διακύμανσης με δύο εντός των ατόμων παράγοντες: $F(3, 3639) = 1275.9, p < .001, \eta^2 = .51$. Σχετικά με τα «θετικά παραδοσιακά» χαρακτηριστικά, για την εκ των υστέρων σύγκριση επαναληπτικού τύπου, μετά από διόρθωση Bonferroni: $F(1, 1213) = 3110.84, p < .001, \eta^2 = .72$. Επομένως στους Έλληνες αποδίδονται ιδιαίτερα έντονα θετικά παραδοσιακά χαρακτη-

ριστικά, ενώ δε συμβαίνει το ίδιο ως προς την απόδοση των χαρακτηριστικών αυτών στους Ευρωπαίους. Σχετικά με τα «αρνητικά παραδοσιακά» χαρακτηριστικά, για την εκ των υστέρων σύγκριση επαναληπτικού τύπου, μετά από διόρθωση Bonferroni: $F(1, 1213) = 889.44, p < .001, \eta^2 = .42$. Επομένως στους Έλληνες αποδίδονται εντονότερα τα αρνητικά παραδοσιακά χαρακτηριστικά, ενώ δεν αποδίδονται τόσο έντονα στους Ευρωπαίους. Σχετικά με τα «θετικά εκσυγχρονιστικά» και τα «αρνητικά εκσυγχρονιστικά» χαρακτηριστικά, οι διαφορές απόδοσης στους Έλληνες και στους Ευρωπαίους είναι μεν στατιστικά σημαντικές, αλλά η αποδιδόμενη στη συσχέτιση διασπορά είναι σχετικά χαμηλή ή πολύ χαμηλή ($\eta^2 = .17$ και $.03$ αντίστοιχα). Τέλος, στους Έλληνες αποδίδονται σαφώς περισσότερα θετικά και αρνητικά παραδοσιακά χαρακτηριστικά απ' ό,τι θετικά και αρνητικά εκσυγχρονιστικά χαρακτηριστικά - για την εκ των προτέρων σύγκριση πολυωνυμικού τύπου: $F(1, 1236) = 3642.41, p < .001, \eta^2 = .74$, για το πολυώνυμο πρώτου βαθμού. Το αντίθετο συμβαίνει για την απόδοση των χαρακτηριστικών στους Ευρωπαίους - για

Σχήμα 3
Μέσοι όροι για τις διαστάσεις επιθέτων-χαρακτηριστικών για Έλληνες και Ευρωπαίους.

Σημείωση: «**Αρετές και θετικά χαρακτηριστικά**»: Ξένοιαστος, Αυθόρμητος, Γλεντζές, Ενθουσιώδης, Θερμός, Ερωτικός, Φιλόξενος, Πατριώτης, Γενναίος, Φιλότιμος, Φιλικός, Κοινωνικός, Θρήσκος, Καλόκαρδος
 «**Αρνητικά χαρακτηριστικά**»: Οξύθυμος, Πεισματάρης, Πονηρός, Ασυνεπής, Κουτσομπόλης, Τείνει στη διχόνοια, Ημιαμής, Ανασφαλής, Εγωιστής, Βρομιάρης, Συμφεροντολόγος, Ρατσιστής, Κυνηγά το χρήμα, Καχύποπτος, Αγενής, Γκρινιάρης, Υπανάπτυκτος, Λουφαδόρος
 «**Αρετές δυτικού τύπου**»: Έξυπνος, Ασχολείται με τα κοινά, Σεβεται τους συνανθρώπους, Πολιτισμένος, Υπερασπίζεται τα ατομικά του δικαιώματα, Εργατικός, Πειθαρχημένος, Έχει έντονο ρυθμό εργασίας, Οργανωμένος

την εκ των προτέρων σύγκριση πολυωνυμικού τύπου: $F(1, 1229) = 324.70, p < .001, \eta^2 = .21$, για το πολυώνυμο δευτέρου βαθμού.

Από τη στατιστική ανάλυση της ενότητας ερωτήσεων που αφορούσε σε ποιες καταστάσεις αισθάνονται οι συμμετέχοντες ως Έλληνες και σε ποιες ως Ευρωπαίοι προέκυψαν δύο διαστάσεις, όπου η μία χώριζε και πάλι τις ερωτήσεις σε «θετικές καταστάσεις», π.χ., «όταν διασκεδάζω», και «αρνητικές καταστάσεις», π.χ., «όταν αυξάνεται η εγκληματικότητα». Η δεύτερη διάσταση θα μπορούσε να αποδοθεί ως «καθημερινή πραγματικότητα» για τον ένα πόλο της

διάστασης, π.χ., «όταν επιλέγω το φαγητό που θα φάω», «όταν επισκέπτομαι μουσεία», «όταν κάποιος Έλληνας διακρίνεται», «όταν διασκεδάζω», και ως «κοινωνικά φαινόμενα» για τον άλλο πόλο, π.χ., «όταν η Ευρώπη βοηθά τους αδύναμους». Για τη σύγκριση των μέσων όρων μέσω υποδείγματος ανάλυσης διακύμανσης με δύο εντός των ατόμων παράγοντες: $F(3, 3642) = 552.3, p < .001, \eta^2 = .31$. Όπως έδειξε η περαιτέρω ανάλυση (βλέπε Σχήμα 5), τόσο τα θετικά όσο και τα αρνητικά χαρακτηριστικά της «καθημερινής πραγματικότητας» συνδέονται σε μεγαλύτερο βαθμό με την ιδιότητα του Έλληνα παρά